

A 14 pont története és mítosza

Glant Tibor

Kilencvenegy évvel ezelőtt ért véget az első világháború. Az évforduló jó alkalmat nyújt arra, hogy áttekintsük a háború egyik legismertebb mítoszának, Wilson 14 pontjának történetét és utóéletét. A 14 pont (és ezen belül a tizedik)¹ nem egyszerűen az 1918. januári amerikai hadicélok összefoglalása volt, hanem egy új, háborúk nélküli világ ígérete is. A „wilsoni elvek” képezték a két háború közti magyar revíziós elképzelések (valós és vélt) legitimációs alapját. A 14 pontot az 1956 utáni szocialista közoktatás is kulcskérdésnek tekintette, hiszen egyike volt annak a mindössze négy amerikai témának, mely megjelent középiskolai történelemtanításban.² Tanulmányom célja annak bemutatása, hogy a 14 pont 1. hogyan illeszkedett a szövetséges és amerikai hadicélok rendszerébe, 2. milyen előzményei voltak, hogyan jött létre, és hogyan változott a háború végéig, és 3. hogyan és miért vált (elsősorban a tizedik pont) a revízióval kapcsolatos törekvések és alkalmanként irreális várakozások sarokkövévé.

A 14 ponttal kapcsolatban a legáltalánosabb félreértés az, hogy Wilson elnök 1918. január 8-i beszédét az első világháborús amerikai hadicélok összefoglalásának tekintik. Ez csak részben igaz, hiszen a beszéd az 1918. januári állapotot rögzíti, és markánsan eltér mind az 1917 őszen, mind a fegyverszüneti tárgyalások (1918. október–november) idején képviselt amerikai állásponttól. A 14 pont valójában pillanatfelvétel arról, hogy az amerikai elnök az adott pillanatban hogyan képzelte el a háború utáni világot. Az első világháború idején hasonló beszédek sorozatban hangoztak el, a 14 pont mégis más, mint a többi, hasonló nyilatkozat. Ennek oka egyfelől a beszéd tartalma és az ahhoz fűzött várakozások, másfelől a beszéd számára biztosított (modern kifejezéssel élve) médiafelület. Erre később még visszatérünk, de előbb vizsgáljuk meg a szövetséges és amerikai hadicélok alakulását és kölcsönhatásait.

A három európai szövetséges nagyhatalom közül csak Oroszország deklarálta nyíltan a háború elején az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolására vonatkozó hadicéljait. Az angol és francia álláspont az állandóan változó belpolitikai, hadi és diplomáciai helyzetet követte; és bár mindkét országban jelen voltak a Monarchia feldarabolásának hívei, a kérdés csak 1917 januárjában került napirendre.³ 1916. december 18-án az (akkor még semleges) Egyesült Államok (már újraválasztott) elnöke, Woodrow Wilson

hivatalos békejegyzékben szólította fel a hadviselő feleket hadicéljaik megnevezésére. A Wilson-jegyzékre adott angol–francia válaszban (1917. január 10.) szerepelt először a nyugati szövetségesek részéről a Monarchia területi integritásának felszámolása és az utódállamok létrehozásának terve. A központi hatalmak természetesen elutasították ezt a szövetséges tervezetet, és csak a fegyverszünetet követően összehívandó békekonferencián kívánták részletesen kifejteni álláspontjukat. Ezt követően Wilson felvetette „a győzelem nélküli béke” lehetőségét (január 22.), Németország viszont korlátlan tengeralattjáró-háborút hirdetett (január 31.). Az Egyesült Államok belépett a háborúba (április 6.), de csak Németországnak üzent hadat, Berlin szövetségesének nem. Washington nem azonosult a szövetséges hadicélokkal, hanem önmagát „társult” hatalomnak nyilvánította, ezzel fenntartva a jogot az önálló, Londontól és Párizstól független hadicélok és béketervek megfogalmazására.⁴ Wilson ezzel részben korlátozta, részben kitágította saját mozgásterét.

1917-ben Oroszország kétszer váltott államformát, és a szentpétervári bolsevik forradalmat követően kilépett a konfliktusból. A háború idején Franciaországban négy kormányváltás volt, ezek közül három 1917-ben. Londonban 1916 decemberében David Lloyd George váltotta Henry Asquith-t. Másképpen megfogalmazva: a Magyarország jövőjét döntően befolyásoló négy szövetséges és társult hatalom közül csak az Egyesült Államoknak volt ugyanaz a vezetője 1914 júliusában és 1918 novemberében, a háború kitörésekor és befejezésénél. Bécsben viszont, Ferenc József császár halála után jelentős mértékben megváltozott a helyzet. Az új uralkodó, Károly császár lecserélte külügyminiszterét és a hadsereg főparancsnokát is, és félig-meddig nyíltan béketárgyalásokba kezdett a Monarchia megmentése érdekében.

Az európai háború katonai története (némi egyszerűsítéssel) két részre osztható. 1916 őszéig a frontvonalak folyamatos, drámai mozgása jellemezte a konfliktust, 1916–1917 fordulójára viszont kialakult egyfajta egyensúlyi helyzet, melyet 1917 végén előbb a caporettoi áttörés, majd Szovjet-Oroszország kapitulációja ingatott meg. Ekkor merült fel komolyabban annak a reális veszélye, hogy a keleti fronton felszabaduló német csapatok a nyugati hadszíntéren döntő fölényt alakíthatnak ki. Ez leginkább Párizst fenyegette, és ennek következtében markánsan megváltozott a franciák kelet-európai politikája. Így került a Monarchia jövőjének kérdése a szövetséges (antant) háborús diplomácia középpontjába 1917 késő őszére.

A szövetségesek azt a gondolatmenetet követték, hogy a Monarchia kilépése (diplomáciai út) vagy kiléptetése (a kisebbségek fellázítása) a háborúból arra kényszeríti Berlint, hogy a keleti fronton felszabaduló csapataival volt szövetségesének területét szállja meg, hiszen csak így tudja biztosítani saját kapcsolatát a stratégiailag rendkívül fontos szerepet játszó Törökországgal. Ezért London és Párizs titkos tárgyalásokat kezdett Bécs képviselőivel, miközben nyíltan támogatta a majdani utódállamok képviselőinek elszakadási törekvéseit.⁵ Wilson diplomáciáját csak mindezek tükrében érthetjük meg.

1917 áprilisáig az Egyesült Államok békeközvetítőként lépett fel. 1917. április 2-i kongresszusi beszédében Wilson a háborút a jó és a gonosz küzdelmeként definiálta, hadüzenetet kért Németország ellen, hadicélként pedig a demokrácia terjesztését és védelmét (*making the world safe for democracy*) jelölte meg. 1917-ben az Egyesült Államok nem volt képes (és valószínűleg nem is akart) olyan haderőt kiállítani, amely érdemben befolyásolhatta volna a háború végkimenetelét. A hadüzenetről szóló kongresszusi vitában (április 2–6.) az volt a fő érv, hogy az ország gazdasági potenciálja elég lesz a konfliktus megnyeréséhez, jelentős katonai részvételre nem lesz szükség. Washington prioritása a hadba lépés első pillanatától fogva az volt, hogy 1. a háborút a lehető legkisebb amerikai embervesztéssel megnyerje és hogy 2. a Népszövetség létrehozásával megteremtse a háború utáni világban a nemzetközi együttműködés új kereteit és formáit. Ilyen helyzetben felértékelődik minden lehetséges diplomáciai megoldás, hiszen a szövetséges és ellenséges hatalmakat egyaránt meg kellett nyerni az amerikai álláspontnak.

Wilson Habsburg-diplomáciájának központi eleme a tárgyalás volt. Ennek alapja a szövetségesek 1917. januári jegyzéke volt, amelyben felvetették a Monarchia feldarabolásának szükségességét. Az amerikai külügyminisztérium 1917. február 8-án kelt követutasítása szerint Béccsel fent kell tartani a kapcsolatot, hogy a Németországgal való szakítás után is maradjon nyitva hivatalos diplomáciai csatorna. A Ballhausplatz tárgyalási hajlandóságát azzal lehet növelni, hogy (az antant jegyzékével ellentétben) garantálják Ausztria területi egységét és biztonságát. Ez a követutasítás egy olyan amerikai diplomáciai offenzíva kezdetét jelentette, mely titkos tárgyalások útján, a nyilvános diplomáciát csupán eszközként használva kívánta céljait elérni.⁶

A fenti, talán némileg meglepő állítás jobb megértése érdekében röviden tekintsük át a témánkat közvetlenül érintő további eseményeket. A Berlinnek küldött amerikai hadüzenetet követően Bécs megszakította diplomáciai kapcsolatait Washingtonnal. House ezredes irányításával megkezdődtek az amerikai béke-előkészületek (a *The Inquiry* néven ismert szakértői csoport munkájával.). A caporettoi áttörés után, decemberben az Egyesült Államok hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának (de Bulgáriának és Törökországnak továbbra sem). A szentpétervári bolsevik forradalmat követően Szovjet-Oroszország kilépett a háborúból. Január 8-án Wilson a kongresszus előtt összefoglalta az amerikai hadicélokot, majd ezeket az év folyamán további négy és öt (összesen kilenc) ponttal egészítette ki. A titkos amerikai–osztrák tárgyalások azonban egészen 1918 áprilisáig elhúzódtak. Ezeknek a Sixtus-ügy vetett véget.

A fentiekből következik, hogy Wilson is a szövetségesek által képviselt „oszd meg és uralkodj” politikát folytatta Béccsel és Berlinnel szemben. A dolog igazi érdekessége azonban az, hogy ezt a politikát két hónappal a Németországnak küldött hadüzenet előtt (tehát még semlegesként) hirdette meg, és a Monarchiának küldött hadüzenet (hivatalosan a végleges szakítás) után négy hónappal is folytatta még. Vagyis: a nyilvános diplomácia csupán a titkos tárgyalások céljait szolgálta. 1917 februárja és 1918 májusa

között a Monarchiával kapcsolatos amerikai álláspont alapvetően nem változott, mindössze annyi történt, hogy Wilson a nyilvános diplomácia eszközeivel fokozatosan emelte a tétet. 1917 kora telén jelezte Bécsnek, hogy nem támogatja a Monarchia feldarabolását, áprilisban, Berlinnel ellentétben Bécsnek nem üzent hadat, de Bécs megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Washingtonnal. Mivel decemberig nem történt előrelépés diplomáciai téren, Wilson hadüzenetet kért a kongresszustól Bécs ellen is. Az időközben életre hívott *The Inquiry* 1917. decemberi jelentésében a Monarchián belüli nemzeti-ségi elégedetlenség szítását javasolta, de elutasította a feldarabolási törekvéseket.⁷

Ezt a tétet emelte tovább a kellően félreérthetően megfogalmazott tizedik pont is: „Ausztia–Magyarország népei részére, amelyeknek helyét a nemzetek között oltalmazni és biztosítani kívánjuk, meg kell adni az önálló fejlődés legszabadabb lehetőségét.” Josephus Daniels tengerészeti miniszter Ausztia jövőjével kapcsolatos kérdésére Wilson azt válaszolta, hogy az Egyesült Államoknak nem lehet célja más országok államformájának meghatározása vagyok azok feldarabolása. Ugyanakkor Jules Jusserand washingtoni francia nagykövet azon kérdésére, hogy a tizedik pont a Monarchia feldarabolását jelenti-e, azt válaszolta, hogy igen.⁸ Közben folytatódtak a titkos amerikai–osztrák tárgyalások. Amerikai részről az önkéntes svájci emigrációban élő George D. Herron, osztrák részről Heinrich Lammasch tárgyalt.⁹ Ezeket a tárgyalásokat szakította félbe egyszer s mindenkorra a Sixtus-ügy, a háború talán legnagyobb diplomáciai botránya.

1917. folyamán a Sixtus fivérek (a páрмаi Bourbon család két tagja) közvetítő szerepet vállaltak Bécs és Párizs között. Ez egyike volt a párhuzamosan futó, mintegy két tucat titkos tárgyalásnak. Levelében Károly császár Elzász-Lotaringiát ajánlotta Párizsnak a különbékéért (egyben a Monarchia területi egységének garantálásáért) cserébe. Néhány hónappal később, a breszt-litovszki békét követően azonban Párizs már nem a megegyezést, hanem a konfliktust kereste. Georges Clemenceau miniszterelnök a svájci sajtón (mely egyszerre jelentette meg a szövetséges és központi hatalmak híreit, mind franciául, mind németül) keresztül keveredett diplomáciai vitába gróf Ottokar Czernin osztrák külügyminiszterrel. Czernin 1918. április 2-án azt mondta a parlamentben, hogy a béke egyetlen akadály a, hogy a franciák ragaszkodnak Elzász-Lotaringiához. Erre válaszként Clemenceau nyilvánosságra hozta a Sixtus-levelt. Május 12-én a belgiumi Spa városában a német és osztrák császár megegyezett abban, hogy közös, német vezetés alatt vonják össze haderőiket. A Sixtus-ügy így a titkos tárgyalások végét jelentette. Clemenceau a francia parlamentben azzal indokolta lépését, hogy eljött az ideje annak, hogy a cseheknek, lengyeleknek és déli szlávoknak tett ígéreteket (önálló államaik létrehozásának támogatása) betartsák. Ekkor (1918. május elején) pecsételődött meg a Monarchia sorsa.¹⁰

A Sixtus-ügy Amerikában is új helyzetet teremtett. Wilson addigi egydimenziós tárgyalásos politikája zsákutcába jutott. 1918 elejétől felerősödtek ugyan a Monarchia feldarabolását követelő hangok Amerika-szerte is, de ezek a követelések a Fehér Házban süket fülekre találtak. A fordulópontot a szovjet-orosz belpolitikai helyzet hozta

el. Az Oroszországban dúló polgárháború (vörösök fehérek ellen) érdekes dilemma elé állította az amerikai elnököt. Mivel a háború utáni új világ prófétájának szerepében Leninben komoly riválist kapott, Wilson szeretne volna úgy elérni a szovjet (vörösök) polgárháborús vereségét, hogy közben nem avatkozik bele nyíltan az ország belügyeibe. A katonai beavatkozás sem nyilvánosan meghirdetett elvei, sem objektív okok miatt nem jöhetett szóba: az amerikai mobilizáció célja a nyugati front volt, hiszen ott volt várható a következő német offenzíva. Maradt a fehér erők támogatása hadianyaggal és élelmiszerrel. Ehhez biztosítani kellett a szállítási útvonalakat, mégpedig Vlagyivosztokon keresztül, hiszen az Egyesült Államok Európa irányából nem érhetette el Oroszországot.¹¹ Ebben a helyzetben lépett színre a Csehszlovák Légió.

A légiót Kijev-környéki csehek és Szovjet-Oroszországban rekedt, cseh és szlovák származású osztrák–magyar hadifoglyok szervezték 1918 tavaszán.¹² Célja az volt, hogy a nyugati fronton harcoljon Csehszlovákia függetlenségéért, ehhez azonban el kellett jutnia oda. A csaknem 50 ezer fős haderőt a franciák szívesen látták volna, de a légio Európán keresztül nem juthatott el a nyugati frontra, ugyanis a központi hatalmak mind a szárazföldi, mind a tengeri utakat (Északi-tenger, Földközi-tenger) elzárták. Ezért a légio engedélyt kért és kapott Lenintől arra, hogy a Transzszibériai Vasúton utazzon Vlagyivosztokba, és ott a franciák behajózzák őket. Japán azonnal jelezte a szövetségesek felé, hogy szívesen „biztosítja” Vlagyivosztokot, de ebből Washington nem kért, ugyanis az Egyesült Államok távol-keleti érdekeit nyilvánvalóan sértette a nyílt japán terjeszkedés. Wilson végül amellest döntött, hogy kis létszámú haderővel megszállja Vlagyivosztokot, hogy „segítse a szabadságukért küzdő csehszlovákok ügyét”.

Eközben a légio elindult Vlagyivosztok felé a Transzszibériai Vasúton, mely az egyetlen szállítási és közlekedési útvonal volt. A Lenin engedélyével felfegyverzett légiót a vasút mentén működő szovjetek gyanakvással fogadták, hiszen a katonák többsége (a volt hadifoglyok) még osztrák–magyar egyenruhát viselt. Ezért a vasút fontosabb állomásain kísérlet történt a légio lefegyverzésére. Erre válaszként a csehek elfoglalták a legfontosabb vasúti csomópontokat. Ez viszont Washington szemében értékelte fel a légiót, hiszen tőlük át lehetett (volna) venni a teljes Transzszibériai Vasútvonal ellenőrzését, ami döntő fordulatot hozhatott volna az oroszországi polgárháborúban. Így talált egymásra Wilson és a csehek szószólója, az időközben Amerikába érkező Tomas G. Masaryk.¹³ 1918. szeptember 3-án, a szövetséges és társult hatalmak közül utolsóként Washington is elismerte a csehszlovákokat önálló hadviselő félként. Így vált kész tényre a szövetségesek győzelme esetén az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása és az utódállamok létrehozása. Ez azonban felveti azt a kérdést, hogy Washingtonnak volt-e kész rendezési terve a Duna-medencére.

1918. szeptember 30-án Bulgária békét kért, és november 11-én (alig hat héttel később) megkötötték az utolsó fegyverszüneti egyezményt is. A központi hatalmak drámai sebességgel összeomlása kész helyzet elé állította a „tudományos békére” készülő

Wilson. A Monarchia Amerikától kért fegyverszünetet a 14 pont alapján, az amerikai elnök azonban jelezte Bécsnek, hogy a tizedik pont már nincs érvényben. Ezzel párhuzamosan utasította az Európában tartózkodó Walter Lippmann és Frank I. Cobb, hogy aktualizálják a 14 pontot, valamint a fegyverszüneti tárgyalásokra Párizsba küldte legbensőbb bizalmasát, Edward Mandell House ezredest. Lippmann és Cobb a francia sajtóban is nyilvánosság elé tárta a 14 pont frissített (az 1918. októberi állapotokat tükröző) változatát. Ebben a Monarchia feldarabolása mellett foglaltak állást. Ezt az álláspontot képviselte House ezredes is a fegyverszüneti tárgyalásokon.¹⁴

Wilson Kelet-Európában is a regionális integrációt támogatta volna. 1918 során a *The Inquiry* – a „tudományos békére” készülve – részletesen megvizsgálta a Duna-medence föderációjának lehetséges változatait. A dualizmus gondolatát továbbfejlesztve a bizottság tagjai felvázolták az összes lehetséges „trialista” megoldást, de egyikkel sem voltak igazán elégedettek. 1918 nyarán a békekonferenciára történő felkészülés új szakaszba lépett: megkezdődött a könnyen kezelhető referenciaanyagok (elsősorban kártyakatalógusok) összeállítása. A háború vége a *The Inquiry*-t is meglepetésként érte. A bizottság utolsó nagy, átfogó, de láthatóan sebtében összerakott jelentésében (1918. október 1.) elismerte, hogy igazságos határjavaslatokat nem tud letenni az elnök asztalára:

„Így nyilvánvaló, hogy a csehszlovákok, románok és jugoszlávok számára javasolt határok egy nagy történelmi múltú állam feldarabolását jelentik... Nyilvánvaló, hogy amikor az alárendelt nemzetiségek számára igazságos és célszerű határokat jelölünk meg, olyan javaslatok születnek, melyek magyar szempontból igazságtalanok. A tízmillió magyar majdnem egynegyede a tervezett Magyarország határain kívül él majd. Ez lehetséges megoldás volna egy újonnan felszabadított nép esetében, mely történelme során először nyeri el függetlenségét, de a magyarok Magyarország urai voltak nyolc évszázadon át. Jelentős részük idegen fennhatóság alá helyezése minden bizonnyal elégedetlenséget és – valószínűleg – irredentizmust fog szülni, ami a jövőben komoly problémák forrása lehet. A magyarok – akik a szlovákokat, románokat és szerbeket hosszú időn át alacsonyabb rendűnek tartották – így olyan államban élnek majd, mely területét és lakosságát tekintve is kisebb, mint bármelyik, ezen népek számára javasolt ország.”¹⁵

Ezzel párhuzamosan a *Committee on Public Information* (CPI, Wilson független kormány szervként működő „propagandaminisztériuma”) égisze alatt létrejött a *Mid-European Union* (MEU, Közép-Európai Unió). A MEU az Amerikában tartózkodó és a Monarchia feldarabolását szorgalmazó szeparatista politikusokat tömörítette egyetlen, lobbiként működő szervezetbe. Az egymással szemben fennálló területi követelések azonban felülírták az együttműködés igényét a MEU-n belül is. Arthur J. May amerikai történész az alábbi megállapítással zárja a szervezet történetéről szóló cikkét: „A Közép-Európai Unió története nemcsak Masaryk bölcsességét és előrelátását bizonyítja, hanem rámutat arra a tényre is, hogy az általa megálmodott Új-Európa megszületni sem volt hajlandó.”¹⁶

A MEU története arra is bizonyítékkal szolgál, hogy az Egyesült Államok egyik kormány szerve (a CPI) aktív szerepet vállalt egy olyan szervezet létrehozásában, amelynek célja egy európai – s az Újvilággal hadban álló – nagyhatalom megsemmisítése volt. A nemzeti önrendelkezés elvét hirdető Wilson a háború végére nyilvánvalóan megváltoztatta az álláspontját, hiszen a MEU tagjai között nem voltak sem magyarok, sem német osztrákok. Az Inquiry és a MEU kudarc a második olyan zsákutca volt, amelybe Wilson egycsatornás politikája belefutott. Egyes későbbi vádakkal ellentétben azonban nem arról volt szó, hogy „utálta a magyarokat”, vagy hogy „nemzetgyilkossági kísérletet” tervezett ellenük.¹⁷ Mindössze annyi történt, hogy a Monarchiával kapcsolatos diplomáciai és béketervei vakvágányra kerültek, és a következményekkel a párizsi békekonferencián kellett szembenéznie. Ennek következtében engedményeket kellett tennie szövetségeseinek, s ebből a legyőzött Magyarország csak rosszul jöhetett ki.

Mivel sem saját béke-előkészítő bizottsága, sem az általa támogatott szeparatista politikusok nem tudtak működőképes javaslatot letenni az asztalára, Wilson a békekonferenciára hagyta a döntést. Ezzel egyfelől feladta a „tudományos béke” lehetőségét, másfelől szembe kellett néznie azzal is, hogy az általa megálmodott új világrend konfliktusokkal terhelve születik majd meg. Ezért megpróbált időt nyerni, és azzal a javaslattal utazott a békekonferenciára, hogy a legyőzött hatalmakkal egy olyan, átfogó békeszerződést kell kötni, amelynek központi eleme a Népszövetség létrehozása. A háborús feszültség és gyűlölködés idővel elül majd, és a Népszövetség ezt követően határozza meg a végleges határokat.¹⁸ Ezt a szövetségeseik és a Monarchia utódállamai természetesen nem fogadták el. Wilson kompromisszumokra kényszerült.

Az első kompromisszum az volt, hogy a békekonferencia megalkotta ugyan a Népszövetség alkotmányát, de a legyőzött államokkal egyenként, külön-külön kötött békét. Ezek a szerződések a német békeszerződés mintájára készültek, és mindegyikbe belefoglalták a Népszövetség alkotmányát is. 1919 nyarán Wilson hazatért Amerikába, és a kongresszus elé terjesztette a német békeszerződést. Ezt a republikánus többségű szenátus elutasította, így az Egyesült Államok nem vált tagjává az elnöke által megálmodott majd létrehozott nemzetközi szervezetnek.¹⁹ A második kompromisszum az elsőből következett: a békekonferencia megtette Wilson felé azt a gesztust, hogy a munkát a Népszövetség megalkotásával kezdte, de a konkrét területi kérdések rendezéséről nem mondott le. Az európai területi kérdésekben közvetlenül nem érdekelt Egyesült Államok ebben legfeljebb moderáló tényező lehetett (l. a csehszlovák–jugoszláv korridor kérdését). Bár a *The Inquiry*, ahogyan azt már láttuk, nem tudott igazságos határokat javasolni Közép-Európa számára, a bizottság szakértői részt vettek a Duna-medence új határainak megalkotásában.²⁰ A harmadik kompromisszum az volt, hogy összeomlott a wilsoni külpolitikai irányítási rendszer; az amerikai elnök kénytelen volt feladni korábbi sikeres (vagy annak tűnő) vezetési stílusát. Mivel ennek Magyarország szempontjából fontos következményei voltak, érdemes a problémát némileg részletesebben is tárgyalni.

A háború idején korlátozás nélkül érvényesült Wilson egyszemélyes vezetési stílusa, hiszen az alkotmányos kontrollok csak hadüzenet és békekötés esetén működnek, a külügyek egyébként az elnök kompetenciájába tartoznak. 1917-ben (amikor ere szűksége volt) Wilson gond nélkül el tudta nyerni a kongresszus támogatását a német és osztrák–magyar hadüzenethez. A békekonferenciára utazó amerikai delegáció összeállításakor azonban súlyos taktikai hibát vétett: gyakorlatilag kihagyta belőle a republikánusokat, akik közben megnyerték az 1918. őszi időközi kongresszusi választásokat. Wilson joggal érezhette úgy, hogy republikánus kritikusai a háború idején túl messzire mentek, de ez sem magyarázza azt a döntését, hogy mindkét amerikai (egyben republikánus) béke Nobel-díjast otthon hagyta. Theodore Roosevelttel esetében ez tulajdonképpen érthető is, hiszen „TR” riválisa volt az 1912-es választáson, és 1918 végén már haldoklott. Elihu Root azonban a Carnegie Békealapítvány elnöke volt, és Wilson 1917-ben tényfeltárási útra küldte őt Oroszországba. Rootot kihagyni a csaknem 1400 fős (!) amerikai béke delegációból végzetes hiba volt. A belpolitikai támogatás hiánya jelentős mértékben rontotta az elnök párizsi tárgyalási pozícióját.

Hasonlóan súlyos problémát okozott Wilsonnak az amerikai béke delegáción belül kialakult hatalmi viszály.²¹ A háború idején az elnök a külügyet gyakorlatilag kihagyta a döntéshozatalból, de Párizsba magával kellett vinnie külügyminiszterét és annak stábját, ugyanis a konferencián működött egy külügyminiszteri tanács is. Wilson legfontosabb, szinte egyedüli tanácsadója a korábban már említett House ezredes volt, aki nemcsak teljhatalmú delegátusként utazott Párizsba, hanem a *The Inquiry* vezetőjeként is; majd az elnök távollétében olyan kompromisszumokat kötött, amelyeket Wilson nem fogadott el. A külügy és a *The Inquiry* közti rivalizálást tovább súlyosbította egy harmadik csoport, a Hoover-féle *American Relief Administration* (ARA, a háború végén létrehozott nemzetközi segélyszervezet neve) megjelenése. Az amerikai delegációt egy negyedik, gazdasági szakértőkből álló csoport egészítette ki. A frakciók közti rivalizálás, a párhuzamosan folyó bizottsági tárgyalások, az állandóan változó közép-európai helyzet és az információk áramlásának akadozása lehetetlenné tette a korábbi kézi vezérlés fenntartását. Az erősen frusztrált Wilson a német békeszerződés washingtoni bemutatása után vissza sem tért Párizsba; a delegáció vezetését Frank Lyon Polkra, a külügyminisztérium főtanácsosára bízta. Így az amerikaiak nem vettek részt aktívan a magyar békeszerződés véglegesítésében sem. Wilson tehát már 1919 júliusában kivonult a közép-európai rendezésből, s tette ezt anélkül, hogy zsákutcába futott politikájának ellentmondásait fel tudta volna oldani. Közép-Európában a francia biztonságpolitika győzedelmeskedett, a 14 pont magasztos elveiből (legalábbis magyar szempontból) szinte semmi nem valósult meg.

A magyarok természetesen nem akarták elfogadni az igazságtalan békefeltételeket, és nem törődtek bele abba sem, hogy a győztesek és az utódállamok fegyverrel foglalják el a vitatott területeket, az esetek többségében az úgynevezett „wilsoni elvek”

figyelman kívül hagyásával. A Magyarország területi épségét védő, illetve revíziós propaganda már 1918 késő őszen megindult,²² és egészen a két bécsi döntésig a magyar bel- és külpolitika központi kérdése maradt. Zárásként vizsgáljuk meg a 14 pont utóéletét és a köré szőtt politikai mítoszokat. Ehhez Wolfgang Schivelbusch elméletét hívjuk segítségül a „vereség kultúrájáról”.

Schivelbusch szerint a vereség feldolgozásának hat lépcsője van: a vereséget követő „álomvilág”-ba történő menekülés, az ébredés, a győzelem megkérdőjelezése, a bosszúvágy, a győzelem kisajátítása és a megújulás.²³ Lássuk a részleteket. A katonai vereséget az esetek többségében forradalmak követik. Ezek a forradalmak a régi (vesztes) elitet okolják a háborúért és vereségért, és egyfajta euforikus álomvilágot teremtenek: így alakul át a vereség megtisztulássá. A győztesek azonban az esetek többségében súlyos jóvátételt követelnek, és megalázó békefeltételeket szabnak: ez váltja ki az ébredést. Ekkor születik meg a kettős árulás mítosza: elárultak minket a győztesek (hiszen mi forradalomban megtisztultunk, miért minket büntetnek a régi rend bűnei miatt?) és a forradalmak vezetői is (nem az történt, amit ígértek). Ennek egyenes következménye a következő két fázis: a győzelem megkérdőjelezése és a bosszúvágy, a revánsigény megjelenése. A győzelem megkérdőjelezésének legnyilvánvalóbb megnyilvánulása a csalással szerzett győzelem mítosza: mi becsületesen harcoltunk (például a háborús felelősség elutasítása), az ellenfél csalt, és tisztátalan eszközökkel harcolt. Ezért győzelme igazságtalan, és ezt az igazságtalanságot korigálni kell. Ezzel párhuzamosan jelenik meg a bosszúvágy és a reváns gondolata, s ezzel együtt a bűnbakképzés is. A folyamat utolsó két lépése a győzelem kisajátítása és a megújulás: a vesztesek a háború morális győztesei, kultúrájuk felsőbbrendű, mint a barbár (*savage*) győzteseké. A vereség erkölcsi megtisztulást hoz, míg a győzelem magában hordozza a vereség magvait. A vesztes újraértékeli saját történelmét: a vereséget és az oda vezető utat zsákcának tekinti. Célja a vereség előtti dicsőséges (nemzeti) múlt újratemtése, s emiatt tekinti magát a vesztes általában egy magasabb rendű civilizáció védelmezőjének.

Noha Schivelbusch úttörő jelentőségű munkájában az amerikai polgárháború utáni Délt, a francia–porosz háború utáni Franciaországot és az első világháború utáni Németországot vizsgálja, elmélete jól alkalmazható a magyar Trianon-szindrómára, és ezen belül a 14 pont mítoszára is.

A háborús vereséget Magyarországon is forradalmak követték. A Károlyi-féle polgári demokratikus forradalom megteremtette a maga álomvilágát, és ennek középpontjába Wilsont és az általa hirdetett igazságos békét (ha tetszik, a 14 pontot) állította. A „Wilsontól csak wilsoni békét” plakátoktól a Károlyi-korszak mérvadó sajtójaig minden médium azt harsogta, hogy az amerikai elnök nem tűri majd az igazságtalan döntéseket. Ez nyilvánvalóan álomvilág volt, egyfajta menekülés a valóságtól, hiszen (ahogy azt már láthattuk) Wilson a fegyverszüneti tárgyalások idején világossá tette, hogy a tizedik pont már nem érvényes.²⁴ Az ébredés szakasza a Magyarország ellen francia

támogatással megindított területszerző háborúval kezdődött, és a trianoni békeszerződésben teljesedett ki. Megszületett a kettős árulás mítoszának magyar változata is. Eszerint Wilson cserbenhagyott minket, noha mi megtettük a magunkét: létrehoztunk egy demokratikus, a korábbinál igazságosabb államrendet, és a győztesek lovagiasságára bíztuk sorsunkat. Ezzel ők csúnyán visszaéltek, és Magyarországot feldarabolták. (Ide tartozik például a Vecseklőy-féle „nemzetgyilkossági kísérlet” mítosza.) Eközben a Horthy-rendszer a forradalmak vezetőit kezdte bűnbakként kezelni. A rendszer önmagát – a forradalmak megtagadásaként – „ellenforradalom”-nak nevezte, és a forradalmak vezetőit tette felelőssé a területi veszteségekért. Ebben szerepet játszott az, hogy a Horthy-rendszer jelentős mértékben támaszkodott a háború előtti elitre is (Bethlen, Teleki, Apponyi stb.).

A következő lépés Magyarország esetében is a győzelem jogosságának megkérdőjelezése, valamint a bosszúvágy megjelenése volt. Ami a győztesek (az antant és az utódállamok) szempontjából logikus és törvényszerű volt, az magyar szempontból igazságtalanságnak tűnt. A fegyverszüneti határok folyamatos módosítása Magyarországot rovására (1918–1919-ben), valamint az utódállamok területszerző háborúinak leplezetlen francia támogatása előre jelezte a majdani béke igazságtalan voltát. Trianont a kor magyar társadalma joggal tartotta igazságtalannak, s ez, a korábban bemutatott Wilson-mítosszal együtt, újabb mítoszt szült: az igazságtalan békét a nyugati hatalmak Wilson elvei és akarata ellenére erőltették Magyarországra, s ezért felelősséggel tartoznak. Ez a felelősség abban nyilvánul meg, hogy erkölcsi kötelességük támogatni, sőt kezdeményezni a békeszerződés revízióját. Az Egyesült Államok nem érdekelt az európai területi vitákban, ezért betöltheti a semleges bíró szerepét is. Az amerikai–magyar különbékét követően (1921. augusztus) ez is elvárassá fokozódott: Amerika erkölcsi kötelessége a Wilson által elkövetett hiba (alkalmanként: „árulás”) helyrehozása. Ez a várakozás elementáris erővel nyilvánult meg az úgynevezett Kossuth-zarándoklat alkalmával, 1928-ban.²⁵ Tulajdonképpen ezt a gondolatmenetet tekinthetjük a „revíziós gondolat” amerikai dimenziójának, amelyet sajnálatos módon az 1989 utáni szakirodalom is legfeljebb érintőlegesen tárgyal.

A bosszúvágy megnyilvánulásai fájdalmasan ismerős elemei a két háború közti magyar történelemnek. A vörös terrorra adott (hibás) válasz a fehérterror volt, az 1918–1919. évi forradalmak összes eredményét felszámolták, vezetőit bűnbaknak kiáltották ki. Többeket száműzetésbe kényszerítettek, másokat bíróság elé állítottak, és el is ítélték (népbiztosok pere). A bűnbakképzés központi eleme a zsidók démonizálása volt, ennek eredménye a Horthy-korszak szelektív antiszemitizmusa (numerus clausus, majd a zsidótörvények), hosszabb távon a magyar holokauszt volt.

A területi revízió igénye így együtt járt a kettős árulás mítoszának ápolásával és a reváns igényével. Ennek egyik legérdekesebb és legkevésbé ismert megnyilvánulása a Szovjetunió elleni háború (1941-től) filmes propagandája volt. A háború utáni kommu-

nista tisztogatást ismereteink szerint egyetlen ilyen film élte túl: Farkas Zoltán *Negyed-iziglen* (1942) című alkotása, mely antiszemita utalásoktól mentes, keresztény értékeket hirdető, szovjetellenes propagandafilm. A film rövid leírása a Port.hu honlapjáról: „1941, Vinyica. Magyar csapatok ostromolják a várost. A helyi lakosság menekül, egy magányos férfi azonban megvárja a magyar katonákat, és megadja magát. Keresztes István, aki 1919-ben a tiszakövesdi direktórium elnöke volt, és 1920 óta él a Szovjetunióban, kiábrándult a kommunista rendszerből, és szeretne hazatérni otthon maradt fiához, Gáborhoz. A Krivoj Rog-i harcok során Keresztes Moszkvában nevelkedett lánya, Vera tudtán kívül bátyjának gyilkosa lesz, majd apjával együtt ő is Magyarországra utazik. Az ateista, kollektív szellemben nevelt lány nehezen illeszkedik bele a magyar falu életébe. Titokban részt vesz az orosz felderítés munkájában, de bátyja halála miatt szörnyű lelkiismeret-furdalások gyötrik. Végül a felderítők ellen fordul, és elesik ebben a harcban.” A cím a tízparancsolat közül a másodikra utal: akik Isten ellen fordulnak, annak gyermekei harmad- és negyediziglen fizetnek meg ezért. Keresztes és Vera a halott Feri egyik katonatársától tudja meg a szörnyű igazságot. A film utolsó jelenetében (Vera halálát követően) Keresztes elmegy a helyi református templomba, és szembesül a bibliai idézet folytatásával: „De irgalmasságot cselekszem ezeriziglen azokkal, a kik engem szeretnek...” (Mózes II. 20. 5–6.)

Farkas filmje átvezet bennünket az utolsó két fázisba: a győzelem kisajátításához és a megújuláshoz. Schivelbusch szerint, ahogyan azt már láttuk, itt a vereség előtti, dicsőséges múlthoz való visszatérésről van szó (a vereséget okozó „zsákutca” kiiktatásával), de csak egyfajta megtisztulás után. Ennek nyilvánvaló magyar manifesztációja a két bécsi döntéssel megvalósult részleges revízió volt, a zsákutca pedig nem a háború előtti elit tevékenysége, hanem a háborút követő forradalmak szerepe. Ebben a folyamatban Amerika és Wilson 14 pontja azonban már nem játszott szerepet: a magyar elit a tengelyhatalmak között kereste és találta meg a revízióhoz szükséges politikai-katonai támogatást. Ez viszont egyenesen vezetett az újabb vereséghez és a második trianoni békeszerződéshez.

Az újabb vereséget követően a magyar társadalomnak és politikai elitnek mindössze két esztendő állt rendelkezésére a vereség feldolgozására. 1947-ben, az FKGP elleni kommunista puccsot követően (alig negyedévvvel a második Trianon után) új korszak kezdődött: a vereség feldolgozása helyett új mítoszt erőltettek a magyar társadalomra: a „bűnös nemzet” toposzát. A szovjet megszállás és az azzal kéz a kézben járó terror eleve lehetetlenné tette a Schivelbusch által vázolt vereségfeldolgozási modell működését: a második világháború után a magyar társadalom csak az első két lépésig (az „álomvilág” megteremtéséig és az ébredésig) jutott el. A szocialista történetírás (néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve) hosszú időn keresztül nem a múlt feldolgozásával, hanem annak meghamisításával, jobb esetben elhallgatásával foglalkozott. Ezért törtek felszínre szalonképtelen hangok is az 1989. évi rendszerváltást követően.

A „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek” intézményes üldözése és megsemmisítése (1945 után) kultikus státusba emelt olyan könyveket, amelyek nem állják ki a történelem vizsgáját.

Zárásként térjünk vissza a 14 pont magyarországi utóéletéhez. A tanulmány első felében olvasható elemzést az elmúlt negyven év kutatási eredményei tették lehetővé: a francia (1972) és orosz (1991) levéltári források megnyitása, valamint az amerikai források feldolgozása és az újbaloldali amerikai történetírás megjelenése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy korábban, akár már a második világháború előtt, ne lett volna lehetőség a 14 ponttal kapcsolatos mítoszok elemzésére és feldolgozására.

A CPI óriási médiafelületet biztosított Wilson elnök békével kapcsolatos beszédeinek, így a 14 pontnak és az azt kiegészítő négy (1918. február 11.) és öt (1918. szeptember 27.) pontnak is. Ennek színtere a háború idején Svájc volt, ahol a CPI igazgatónöje, Vira Whitehouse amerikai hírszolgálatot működtetett, és (sok egyéb kiadvány mellett) kilenc olyan német nyelvű pamfletet terjesztett tíz-tízezer példányban, amelyben Wilson elnök beszédeit olvashatták az érdeklődők. A pamfletkampány viszonylag későn, 1918 szeptemberében indult be. A fegyverszüneti tárgyalások idején Wilson utasítást adott a CPI-nak arra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia népeihez intézett kiáltványát a lehető legtöbb nyelvre lefordítva juttassák célba. Ebben Whitehouse értékes segítséget kapott Károlyi berni követétől, Bedy-Schwimmer Rózától is.²⁶ Magyarországra így egyszerre jutott el a 14 pont és az azt hatályon kívül helyező amerikai álláspont (az osztrák–amerikai diplomáciai üzenetváltás, valamint a Lippmann–Cobb-értelmezés sajtóhíre). Az egymásnak látszólag ellentmondó információk közül mindenki azt hitte el, ami számára kedvezőbbnek tűnt.

Ekkor, a vereség pillanatában kezdődött a Schivelbusch által első lépésnek tekintett „álomvilág” megteremtése, és így vált Wilson egy új, békésebb világ prófétájává a legyőzött országok lakóinak szemében is. A korabeli mondás szerint Wilson a békét, Hoover (és az ARA) a túléléshez szükséges élelmiszert és gyógyszert hozta el. Ez magyarázza a 14 pont szentírásszerű tiszteletét Károlyi belső köreibben.

Wilson elnök beszédeiből 1919-ben magyar nyelvű válogatás jelent meg, és megküldték Magyarországra a James Brown Scott által szerkesztett és 1921-ben közzétett *Official Statements of War Aims and Peace Proposals: December 1916 to November 1918* című dokumentumgyűjteményt. Eljutott Magyarországra a Charles Seymour (*The Inquiry*) által szerkesztett négykötetes válogatás House ezredes naplójából (1926–1928), valamint Ray Stannard Baker (Wilson párizsi sajtótitkára) háromkötetes beszámolója a békekonferenciáról (1922). A Parlamenti Könyvtárban megtalálható a *The Inquiry* tagjai által írt beszámolókat tartalmazó, *What Really Happened at Paris* (1921) című kötet is.²⁷ Ezekből világosan kiderül az amerikai elnök fentebb vázolt álláspontja a 14 ponttal (és részben a tizedik ponttal) kapcsolatban. Tehát a két háború közti hivatalos történetírás alapvető problémája nem az információ hiánya volt; sokkal inkább arról van szó,

hogy az „álmovilág” időszaka az ébredés után is tartott, egészen a két bécsi döntésig. A trianoni generációnak kellett valami, amiben hinni tudtak akkor is, ha tudták, hogy nem igaz az, amiben hinni akartak. Ez a nemzeti önámítás magyarázza Horváth Jenő történészprofesszor teljesítményét is.

Horváth a két háború közti időszakban Trianon „hivatalos” történetírója volt: ő jegyzi az *Igazságot Magyarországnak* (1928) című kötet történelmi összefoglalását és a téma legrészletesebb hazai feldolgozását is. Utóbbi két kötetben jelent meg 1939-ben, az MTA gondozásában. A két kötet címe Schivelbusch elméletét látszik igazolni: *Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért*, illetve *A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja*. Az első kötet függelékében Horváth idézi az osztrák–amerikai fegyverszüneti tárgyalások jegyzékeinek szövegét, de érdekes következtetésre jut: „Wilson elnök nem tudta, hogy szabadság helyett az annexió védelmére kelt, és hogy őt a cseh emigránsok érdekében állították szembe Károly császárral.”²⁸ Ez a Masaryk-mítosz (a csehek aknamunkája buktatta meg a Monarchiát), és kimondottan hasonlít a Rooseveltt–Sztálin-legendára Jalta kapcsán: mindkét esetben egy ravasz szláv beszélt rá a naiv amerikai elnököt arra, hogy a kelet-európai térség politikai rendezését engedje át neki. Ez egyik esetben sem volt igaz. Horváth esetében a Schivelbusch által említett harmadik fázisról, a győzelem megkérdőjelezéséről (a győztes csalt, nem játszott tisztességes eszközökkel) van szó.

A trianoni békeszerződés revíziójára végül a náci Németország segítségével került sor, ezért a magyar szélsőjobb irodalmában nem játszik fontos szerepet az amerikai vonal. Málnási Ödön *A magyar nemzet őszinte története* (1937) című munkájában meg sem említi a 14 pontot a világháború és a békeszerződés kapcsán.²⁹ A mozgalom vezető „történésze” Marschalkó Lajos volt, aki nyíltan a zsidókat (és közvetve Károlyit) vádolta Trianonért. *Kik árulták el 1918-ban Magyarországot* című könyvében (Budapest: Stádium, 1944) élcélődvé ír a 14 pont Károlyi-féle mítoszáról, de helyesen olvassa az 1918. októberi amerikai diplomáciai üzeneteket: a tizedik pont ekkor már nincs érvényben. Emigrációban írt *Országhódítók* (München, 1965) című kötetében a Tanácsköztársaságot „A púposok országa”-ként írja le; itt Wilson 14 pontjáról már említést sem tesz. A szélsőjobb történetírási paradigmaváltási kísérletében tehát nem a „megvezetett” vagy „rosszindulatú” amerikaiak, hanem a lélekben és testben is torz zsidó bűnöző kommunisták játszották (volna) a bűnbak szerepét.

Az 1945 utáni magyarországi történetírás témánkat érintő első jelentős terméke L. Nagy Zsuzsa 1965-ben megjelent könyve: *A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918–1919*. L. Nagy a körülményekhez képest tárgyilagosan elemzi (elemezheti) a Károlyi-rendszer dilemmáit, és magyar nyelven elsőként mutatja be a békekonferencia amerikai vonatkozásait. Ezt a trendet követte Hajdu Tibor, majd Ormos Mária, Ádám Magda és Arday Lajos is. A Kádár-korszak hivatalos Magyarország-története az Akadémiai Kiadó tíz kötetes sorozata volt. Ennek vonatkozó kötete szerint 1918. január

8-i beszédével „Wilson vissza akarta tartani a szovjet kormányt a különbékétől, s a harchoz segítséget ígért”. Ugyanakkor a 14 ponttal „megpróbálta – átmenetileg nem sikertelenül – az amerikai imperializmus igényeihez is igazítva kisajátítani a szovjet békeprogramot”.³⁰ Nyilván ez magyarázza azt, hogy a 14 pont bekerült a középiskolai történelmi tananyagba. A tízkötetes magyar történettel az a gond, hogy megjelenésekor (1978) már 19 éve elérhető volt Arno J. Mayer korábban idézett, úttörő jelentőségű munkája. Ebből világosan kiderül, hogy Wilson számára Lenin nem jelentett elfogadható alternatívát, és az amerikai elnök célja nem Lenin megsegítése, hanem (ahogyan azt fentebb írtam, amerikai katonai beavatkozás nélkül történő) megbuktatása volt. Ezt erősítették meg David Foglesong (korábban szintén idézett) moszkvai és amerikai levéltári kutatásai is.

A fentiekből az következik, hogy az első világháború utáni hetven év három nagy történetírói iskolája közül csak a Horthy-korszak „hivatalos” Trianon-történetírója ragaszkodott a 14 pont Károlyi-féle mítoszához. A történetírás érdekes iróniája, hogy teszi ezt az a szerző, aki történészként elsőként okolta az 1918–1919. évi forradalmakat a trianoni diktátumért. 1989-ig a 14 pont történetét tehát nem források, hanem preconcepciók alapján írták és tanították: mindig volt olyan szempont, amely felülírta a tudományos megfontolásokat. A történet feldolgozása a rendszerváltás utáni generáció feladata maradt. Ezzel a cikkemmel ezt a folyamatot, a szakmai vitát kívánom megindítani.

Jegyzetek

- 1 A 14 pont fordítását l. Halmosy Dénes (szerk.): *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai*. 2. kiad. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó, 1983. 22–24. o.
- 2 A négy téma a függetlenségi háború, a polgárháború, Wilson és a 14 pont, valamint Roosevelt és a második világháború volt. Kiválasztásuknak sem szakmai, sem ideológiai okait nem sikerült megtudnom.
- 3 E tanulmány bizonyos pontokon jelentős mértékben támaszkodik a 2008 decemberében megjelent könyvemre: Glant Tibor: *Kettős tükrökben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008. A szövetséges hadicélok összefoglalását l.: 96–102. o.
- 4 Uo. 87–88. o.
- 5 Saját munkám mellett l. még: Gerald H. Davis: *The Diplomatic Relations between the United States and Austria-Hungary, 1913–1917*. PhD-disszertáció. Nashville, TN: Vanderbilt University, 1958.; Victor S. Mamatey: *The United States and East-Central Europe, 1914–1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*. Princeton: Princeton UP, 1957.; Arthur J. May: *The Passing of the Hapsburg Monarchy, 1914–1918*. 2 kötet. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1966.
- 6 Glant: i. m. 231–232. o.
- 7 Uo. 232–234. o. L. még az Inquiry-ről szóló fejezetet.

- 8 Arthur S. Link *et al.* (szerk.): *The Papers of Woodrow Wilson*. 66 köt. Princeton, Princeton UP, 1966–1998. A két referencia: 45. köt. 559. o. és 46. köt. 78., 83. o.
- 9 Az eddigi egyetlen komoly összefoglalás: Mitchell Pirie Briggs: *George D. Herron and the European Settlement*. Stanford: Stanford UP, 1930. Herron iratai egyébként Stanfordban vannak.
- 10 Glant: *i. m.* 93., 239. o. Clemenceau magyarázata l.: David R. Watson: *Clemenceau. A Political Biography*. London: Eyre Methuen, 1974. 283–290. o.
- 11 Erről részletesen l.: Arno J. Mayer: *Political Origins of the New Diplomacy, 1917–1918*. New Haven: Yale UP, 1959. Az 1963-a puhatáblás kiadás címét Mayer maga változtatta *Wilson vs. Leninre*, az eredeti címet pedig alcimként adta meg.
- 12 A légió történetét egy kiváló amerikai történész dolgozta fel a legalaposabban, a kilencvenes évek elején rövid időre megnyitott moszkvai levéltári források felhasználásával: David S. Foglesong: *America's Secret War against Bolshevism: U. S. Intervention in the Russian Civil War, 1917–1920*. Chapel Hill–London: University of North Carolina Press, 1995., I. különösen az 5. és 6. fejezetet. Az általam közölt három bekezdés Foglesong kutatási eredményeit foglalja össze. A Monarchia további sorsára vonatkozó következtetések sajátjaim.
- 13 Robert Lansing: *War Memoirs of Robert Lansing, Secretary of State*. New York: Bobbs-Merrill Company, 1935. 271. o.; Link *et al.* (szerk.) *i. m.* 48. köt. 456., 464. o.
- 14 Glant: *i. m.* 95–96. o. Az eredeti szöveget l.: Charles Seyour (szerk.): *The Intimate Papers of Colonel House*. 4 köt. Boston. Houghton Mifflin Company, 1926–1928. 4. köt. 162., 198–209. o. A tizedik pont-ra vonatkozó részt l.: Uo. 206–208. o.
- 15 Glant: *i. m.* 178–198. o. A jelentés magyar vonatkozású részeit a függelékben közöltem le: Uo. 268–273. o. Az itt szereplő idézet helye: 193. o.
- 16 Arthur J. May: „The Mid-European Union”. In: *The Immigrants' Influence on Wilson's Peace Policies* (szerk. Joseph P. O'Grady). Louisville: University of Kentucky Press, 1967. 250–271. o. Az idézet helye: 270–271. o.
- 17 Az ezzel kapcsolatos téveszmékkel könyvem második fejezetében foglalkozom. A magyarok ellen tervezett francia–amerikai nemzetgyilkossági kísérlet mítoszát Vecseklőy József fogalmazta meg: *Nemzetgyilkossági kísérlet: Trianon, 1919*. Párizs. Lakitelek: Antológia, 1993.
- 18 E témával komolyabban Lloyd E. Ambrosius foglalkozott: *Wilsonian Statecraft: Theory and Practice of Liberal Internationalism during World War I*. Wilmington: Scholarly Resources, 1991.
- 19 A békeszerződés ratifikálásáért folytatott belpolitikai küzdelem első összefoglalásait Thomas A. Bailey írta: *Woodrow Wilson and the Lost Peace*. New York: Macmillan, 1944.; Uő: *Woodrow Wilson and the Great Betrayal*. New York: Macmillan, 1945. Mindkét kötet folyamatosan kapható puhakötéses változatban.
- 20 Erről a békekonferenciával foglalkozó magyar kutatók – Francis Deák, majd Ádám Magda, Arday Lajos, L. Nagy Zsuzsa és Ormos Mária – részletesen is beszámoltak. Ez a párizsi békekonferencia magyar szempontból legjobban feldolgozott aspektusa. L. pl. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1919–1921* (szerk.: Ádám Magda–Ormos Mária). Budapest: Akadémiai Kiadó, 2005.
- 21 A párizsi amerikai békedelegáció történetének „bibliája”: Arthur Walworth: *Wilson and His Peacemakers. American Diplomacy at the Paris Peace Conference*. New York – London: W. W. Norton, 1986.
- 22 A nyugati, elsősorban az amerikai vonalról írt cikkemet l.: „Some Facts about Hungarian Propaganda for Territorial Integrity Abroad, 1918–1920”. *Hungarian Journal of English and American Studies*, Vol. 2. No. 1. (1996). 43–56. o.
- 23 Wolfgang Schivelbusch: *The Culture of Defeat. On National Trauma, Mourning, and Recovery*. New York: Henry Holt and Co., 2003. 1–35. o. Az eredeti német kiadás 2001-ben jelent meg.
- 24 A témában a mai napig alapműnek számít: Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest: Kossuth, 1978. L. különösen: 254–255. o.
- 25 A revíziós törekvések legfrissebb és legalaposabb összefoglalása: Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest: Osiris, 2001. A Kossuth-zarándokltról a *Rubicon* különböző revíziós számai is beszámoltak.

- 26 Peter Pastor: „The Diplomatic Fiasco of the Modern World’s First Woman Ambassador, Rosa Bedy-Schwimmer”. *East European Quarterly*, Vol. 8. No.3. (1975). 273–282. o.; Glant Tibor: „Diplomatanők rivaldafényben: Vira Whitehouse és Bedy-Schwimmer Róza svájci küldetése az első világháború idején”. *Múltunk*, Vol. 48. No. 3. (2003). 159–179. o.
- 27 House naplóját l. a 14. jegyzetben. Wilson beszédei: Woodrow Wilson: *Wilson beszédei és üzenetei a háborúról, a békéről és a népek szövetségéről* (szerk. Bródy Béla – Magyar Lajos). Budapest: Athenaeum, 1919.; James Brown Scott dokumentum-válogatása: *Official Statements of War Aims and Peace Proposals: December 1916 to November 1918*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1921; Ray Stannard Baker: *Woodrow Wilson and World Settlement*. 3 köt. New York: Doubleday, Page and Co., 1922.; Edward Mandell House – Charles Seymour (szerk.): *What Really Happened at Paris. The Story of the Peace Conference, 1918–1919 by American Delegates*. New York: Charles Scribner’s Sons, 1921.
- 28 Horváth Jenő: *Felelősség a világháborúért és a békeszerződésért*. Budapest: MTA, 1939. 448–453. o.; az idézet helye a 449. o.
- 29 Málnási Ödön: *A magyar nemzet őszinte története*. Budapest: Cserépfalvi, 1937. 182–202. o.
- 30 Hanák Péter *et al.* (szerk.): *Magyarország története 1890–1918*. 2 köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978. 2. köt. 1181. o.